

Agnieszka Madeja

Pan Cogito w Brazylii. Recenzja zbioru wierszy Zbigniewa Herberta: Podróż Pana Cogito. A viagem do Senhor Cogito

Postscriptum Polonistyczne nr 1(21), 289-294

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA MADEJA
Uniwersytet Śląski
Katowice

Pan Cogito w Brazylii

Zbigniew Herbert, 2016, *Podróż Pana Cogito. A viagem do Senhor Cogito*,
Wydawnictwo Gnome, Katowice, ss. 139

W 2014 roku wydarzeniem literackim, jak nazwał publikację w swojej recenzji Władysław Miodunka (2015), było wprowadzenie na rynek przez Wydawnictwo Gnome dwujęzycznego tomiku poezji Paula Leminskiego *Po wróciło moje polskie serce. Meu coração de polaco voltou* w wyborze Piotra Kilanowskiego oraz w tłumaczeniach Piotra Kilanowskiego i Konrada Szcześniaka. Publikacja jest zwieńczeniem projektu „Poezja buduje mosty – polsko-brazylijskie seminaria literacko-kulturowe dla młodzieży polonijnej” realizowanego przez Szkołę Języka i Kultury Polskiej oraz Katedrę Międzynarodowych Studiów Polskich UŚ wspólnie z polonistyką Federalnego Uniwersytetu Parany w Kurytybie (UFPR). Zadanie było dofinansowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych w ramach konkursu „Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2014 roku”.

Polsko-portugalski tom wierszy Leminskiego został opublikowany dwukrotnie: w Katowicach w Polsce oraz w Kurytybie w Brazylii. Miodunka pisze, że choć literatura brazylijska, a co dopiero poezja tego kraju nie jest w Polsce popularna, tom „wierszy Leminskiego buduje znajomość twórczości poety w kraju jego pochodzenia” (Miodunka 2015, 273). Autor recenzji tak podkreśla znaczenie publikacji:

Dla mnie zorganizowanie takiego projektu i uwieńczenie go publikacją tomiku wierszy znanego poety brazylijskiego polskiego pochodzenia jest wydarzeniem samym w sobie. Dotąd podejmowano w Polsce inicjatywy

w celu wydawania u nas prac naukowych polonistów zagranicznych, nigdy jednak nie spotkałem się z inicjatywą wydania tomiku zagranicznego twórcy polskiego pochodzenia przez współpracujące ze sobą jednostki uniwersytetu polskiego i zagranicznego. To inicjatywa bardzo oryginalna i warta naśladowania z tego względu, że za granicą żyło i tworzyło wielu zasłużonych Polaków i ludzi polskiego pochodzenia, o których w Polsce nie wie się nic lub prawie nic (Miodunka 2015, 272–273).

Na kolejną taką inicjatywę nie trzeba było długo czekać¹. Mowa o trzecim tomiku z dwujęzycznej serii zainaugurowanej zbiorem wierszy Leminskiego, czyli polsko-portugalskim wydaniu poezji Zbigniewa Herberta. Tym razem to nie brazylijski twórca polskiego pochodzenia był przybliżany Polakom, a znany polski poeta został zaprezentowany publiczności portugalskojęzycznej.

Podróż Pana Cogito do Brazylii ma swój początek w 2015 roku. We wrześniu tego roku odbyły się w Kurytybie warsztaty polonistyczne zorganizowane przez Stowarzyszenie Sympatyków Szkoły Języka i Kultury Polskiej US w ramach projektu „Jak i dlaczego warto uczyć się Polski i polskiego – wyjazdowe warsztaty języka polskiego” przeprowadzonego przy wsparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Na Federalnym Uniwersytecie Parany w Kurytybie seminaria i zajęcia z zakresu polskiej kultury, literatury i języka polskiego prowadziły Jolanta Tambor, dyrektor Szkoły Języka i Kultury Polskiej US oraz Danuta Opacka-Walasek z Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. I. Opackiego US.

W ramach warsztatów w Casa da Cultura Polônia Brasil miało miejsce wielogodzinne spotkanie poświęcone poezji Zbigniewa Herberta. Wieczór poetycki znalazł się w programie ogólnobrazylijskiej, promowanej w mediach, państwowej imprezy pt. *Wiosna Muzeów*. Zgromadzonych przywitały i spotkanie otworzyły Shirlei Freder, prezes Casa da Cultura Polônia Brasil oraz Aleksandra Piasecka-Till z polonistyki UFPR. Noc z poezją poprowadzili Danuta Opacka-Walasek, wybitna literaturoznawczyni, autorka książek o poezji Herberta i Piotr Kilanowski, tłumacz wierszy poety, wykładowca z Ka-

¹ Drugim tomem dwujęzycznej serii była książka wydana z okazji 20-lecia nadania godności doktora *honoris causa* Uniwersytetu Śląskiego Stanisławowi Barańczakowi oraz 25-lecia Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego (Barańczak 2015). Zbiór zawiera wiersze polskich poetów: Leszka A. Moczulskiego, Ryszarda Krynickiego, Ewy Lipskiej, Piotra Sommera, Jana Polkowskiego, Bronisława Maja, Juliana Kornhausera, Stanisława Barańczaka. Utwory te w języku angielskim zostały przedrukowane za: *Polish Poetry of the Last Two Decades of Communist Rule: Spoiling Cannibal's Fun*, edited by Stanisław Barańczak and Clare Cavanagh, published 1991 by Northwestern University Press, Evanston, Illinois, USA.

tedry Polonistyki UFPR. Zainteresowanie poezją Pana Cogito „(jak często określa się Herberta w Polsce, nazywając go imieniem osoby lirycznej, którą stworzył w swoich wierszach)” (Opacka-Walasek 2016, 6) przerosło oczekiwania organizatorów. W spotkaniu wzięło udział ponad 100 osób, byli to m.in. przedstawiciele Polonii, nauczyciele i animatorzy kultury polskiej oraz studenci. Publiczność mogła posłuchać recytacji wierszy Herberta, także ich portugalskich tłumaczeń, które zaprezentowali m.in. studenci kuratybskiej polonistyki. Długo też toczyły się rozmowy o emocjach i refleksjach, jakie wywołuje twórczość poety, o wartościach, jakie przekazuje w swoich wierszach. Zaciekawienie poezją i żywa reakcja na twórczość Herberta sprawiły, iż przedstawiciele obydwu uczelni partnerskich podjęli decyzję o konieczności przybliżenia dzieł polskiego poety osobom portugalskojęzycznym. Wśród nich są też potomkowie przedstawicieli najstarszej polskiej emigracji. Bariera językowa nie pozwala im poznać dziedzictwa kulturowego tak ważnego dla nich kraju przodków, swojej drugiej ojczyzny. Narodził się więc pomysł wydania wierszy Herberta w tłumaczeniu na język portugalski.

Tom *Podróż Pana Cogito* powstał przy współudziale i współpracy kilku osób. Przede wszystkim należy wymienić inicjatorkę projektu, Jolanę Tambor, dyrektor Szkoły Języka i Kultury Polskiej UŚ. Wraz z Romualdem Cudakiem, kierownikiem Katedry Międzynarodowych Studiów Polskich byli osobami prowadzącymi projekt oraz redaktorami naukowymi tomu.

Istotną rolę odegrała również Danuta Opacka-Walasek, która opatrzyła publikację słowem wstępnym. Badaczka, podkreślając ponadnarodowość i ponadczasowość Herbertowskich fraz, tak pisze o prezentowanej książce:

Jeśli nadzieja wywiedziona z brazylijskiego, wrześniowego spotkania miałyby okazać się ledwie wątłą, delikatną „struną światła” (tak brzmi tytuł pierwszego tomiku poetyckiego Herberta z 1956 roku, stanowiąc metaforę brzemiennej w sensy), to na tej jasnej i pełnej poetyckich brzmień strunie chcemy umieścić kilkanaście jeszcze jego wierszy w przekładzie portugalskim. Z dumą – i z nadzieją. Z dumą, że przesłanie w nich zawarte po raz kolejny spotkało tak żywy oddźwięk, i to wielopokoleniowy, wielokulturowy (...). Z nadzieją, że brazylijscy odbiorcy poezji Zbigniewa Herberta będą mogli tak wiele z niej wziąć dla siebie (...) w wymiarze artystycznym i tym bardziej ludzkim po prostu: w budowaniu siebie, własnego stosunku do rzeczywistości (Opacka-Walasek 2016, 10–12).

Wybór wierszy dokonany przez autorkę wstępu i tłumacza, Piotra Kilanowskiego, obejmuje 19 utworów. Wśród nich znaleźć można m.in. takie ty-

tuly: *Dwie krople*, *Nike która się waha*, *Pan od przyrody*, *Apollo i Maryjasz*, *Powrót prokonsula*, *Prześlanie Pana Cogito* czy *Potęga smaku*. Bez nieocenionego autora przekładu podróż Pana Cogito do Brazylii byłaby niemożliwa. Piotr Kilanowski do książki dołączył także epilog, posłowie, w którym dowiadujemy się, w jaki sposób Pan Cogito granice owe przekracza:

Nasza wieloznaczna *Podróż Pana Cogito* jest więc przekraczaniem granic, zarówno tych, które znosi poezja w niej zawarta, jak i tych, które narzuca język, ale też i tych fizycznych. Wszak ta *Podróż Pana Cogito* odbywa się za pośrednictwem tłumacza, który również swój udział w przekraczaniu granic ma. Ba, mówią, że tłumaczenie to przekraczanie granic. A w tej książeczce wiele z nich przekraczamy – autor przekracza granice i podróżuje fizycznie i metaforycznie do dalekiej krainy, tłumacz przekracza granice i próbuje ułatwić podróż do innego języka, innej kultury (...). Niewątpliwie *Podróż Pana Cogito* jest podróżą przez wiele granic: między Polską i Brazylią, ideą i jej realizacją, między dwoma językami i kulturami, między pojmowaniem rutynowym a poetyckim wyzwoleniem (Kilanowski 2016, 128).

W książce *Podróż Pana Cogito* znajdziemy też teksty czworga studentów UFPR na temat poezji Herberta. Są to osoby, które wzięły udział w wieczorze poetyckim w Casa da Cultura Polónia Brasil. To oni po polsku i portugalsku interpretowali teksty Herberta, a teraz mogli w kilku słowach opisać emocje, jakie im wtedy towarzyszyły. Piszą o tym, co ich w twórczości polskiego poety fascynuje, co sprawia im trudność, jak rozumieją jego wiersze. Tłumaczenia tekstów studenckich oraz opracowania graficznego tomu podjął się Konrad Szcześniak z Instytutu Języka Angielskiego UŚ. Na koniec warto wymienić Eneidę Favre, która przetłumaczyła wstęp i posłowie, a której – jak pisze Piotr Kilanowski – „poprawki, nieocenione sugestie, cierpliwość i uważność, z jaką czyta moje tłumaczenia, znacznie polepszają ich jakość” (Kilanowski 2016, 134).

Należy jeszcze dodać, że tom *Podróż Pana Cogito* powstał w ramach projektu „Pana Cogito poszukiwania języka ojczystego” prowadzonego przez Stowarzyszenie Sympatyków Szkoły Języka i Kultury Polskiej UŚ w ramach programu Narodowego Centrum Kultury „Ojczysty – dodaj do ulubionych 2015”. Projekt obejmował też cykl spotkań poświęconych twórczości Zbigniewa Herberta.

13 grudnia 2016 roku w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej miała miejsce uroczysta promocja tomu *Podróż Pana Cogito*. Jolanta

Tambor otworzyła spotkanie i opowiedziała o projekcie, w ramach którego powstała książka. Wykład przybliżający życie i twórczość wybitnego polskiego poety wygłosiła Danuta Opacka-Walasek, autorka słowa wstępnego i znawczyni poezji Herberta. Na uroczystości obecny był Konrad Szcześniak, a dzięki nowoczesnym mediom goście mogli także połączyć się z Kurytybą i porozmawiać z Piotrem Kilanowskim. Promocji towarzyszyła m.in. prezentacja wyników sondy ulicznej poświęconej Herbertowi i obecności jego twórczości w świadomości Polaków (pytania przechodniom zadawali studenci międzynarodowych studiów polskich). Można też było posłuchać wierszy poety po polsku, po portugalsku i po chińsku – w tłumaczeniu Zhao Ganga z Pekińskiego Uniwersytetu Języków Obcych, profesora wizytującego w Katedrze Międzynarodowych Studiów Polskich.

Prawie równoległe miała miejsce uroczysta promocja książki w Brazylii. 6 grudnia w Polônia Sociedade w Rio de Janeiro odbyło się spotkanie popularyzujące tom wierszy Zbigniewa Herberta *Podróż Pana Cogito*. W uroczystości wzięły udział Magdalena Bąk z Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. I. Opackiego oraz Wioletta Hajduk-Gawron z Katedry Międzynarodowych Studiów Polskich, które prowadziły cykl zajęć polonistycznych w Brazylii. Twórczość poety oraz promowany tom zaprezentowała zebrany Magdalena Bąk.

Podróż Pana Cogito do Brazylii trwała rok. Tyle czasu upłynęło od pomysłu wydania dwujęzycznego tomu poezji Herberta do realizacji tej inicjatywy.

Mamy nadzieję, że ten wybór wierszy Zbigniewa Herberta, który – jak każdy niewielki wybór – jest tylko prezentacją możliwości poety, okaże się zapowiedzią pełniejszej obecności jego dzieła w Brazylii. Siłę przesłania utworów, na równi z ich walorami artystycznymi, potwierdzili uczestnicy brazylijskiej Nocy Poezji (Opacka-Walasek 2016, 18).

Literatura

- Barańczak S., 2015, *Nawet język umie układać się w ustach. Even the tongue knows how to curl in your mouth. 20 wierszy na 20-lecie: Stanisława Barańczaka i Clare Cavanagh przekłady z polskiej poezji współczesnej*, Katowice.
- Herbert Z., 2016, *Podróż Pana Cogito. A viagem do Senhor Cogito*, wyb. i oprac. Opacka-Walasek D., Kilanowski P., tłum. Kilanowski P., Katowice.

- Kilanowski P., 2016, *O podróży i o przekraczaniu granic*, w: Herbert Z., *Podróż Pana Cogito. A viagem do Senhor Cogito*, wyb. i oprac. Opacka-Walasek D., Kilanowski P., tłum. Kilanowski P., Katowice.
- Leminski P., 2014, *Powróciło moje polskie serce. Meu coração polaco voltou*, wyb. Kilanowski P., przeł. Kilanowski P., Szcześniak K., Katowice.
- Miodunka W.T., 2015, *Wydarzenie literackie: Leminski osobny*, „Postscriptum Polonistyczne” 1 (15).
- Opacka-Walasek D., 2016, *Słowo wstępne*, w: Herbert Z., *Podróż Pana Cogito. A viagem do Senhor Cogito*, wyb. i oprac. Opacka-Walasek D., Kilanowski P., tłum. Kilanowski P., Katowice.